

Агрессивті баламен ата-ана өзін қалай ұстау керек:

- Ел біріктіп отбасындағы мәселені танып алыңыз.
- Отбасындағы қарым-қатынасқа назар аударыңыз.
- Бала көрмеген адамдардан үлгі алатынын есте сақтаған жөн. Сондықтан да жақын адамдардың агрессивті іс-әрекет формаларын жоюға тырысыңыз.
- Бала қандай болса да, сондай қызыққа қызықдай білу және жақсы көру.
- Баладан бір нәрсе талап еткен кезде оның қабілетіне назар аударыңыз.
- Кішкентай кезінен бастап, баланың қызығушылығын арттырып, ақпаратты жоя бермеңіз.
- Отбасына дүниеге сабап келгенмен, ол сіздің жақсы көретінізді түсіне білу керек.
- Балабақшаға келген сәтте оның құрдастарымен қарым-қатынас жасай алуына бастап назар аударыңыз.
- Тебелескен кезде ең бастысы баладан түсініктеме алу емес, ал оны алдын алу және болдырмау жолдары.
- Қатты сөздеріңіз баланы жарапайтынған өстен шығармаңыз.
- Баланың ой-өрісін дамытаңыз.
- Баламен бірге жұмыс істеңіз. Аткарылып жатқан жұмыста бала өзінің маңыздылығын түсіне білсін.
- Баланы түсіне біліңіз.
- Агрессивті баламен ата-ана өзін қалай ұстамау керек:
- Балаға үнемі «сен жамансың» деп айтпаныз. Үлкендердің теріс бағасы баланың өзін-өзі бағалауының төмендеуіне және сыртқы ортамен қарым-қатынасының бұзылуына әкел соғады.
- Бала теріс пікірді жасаса бұрынғы қоймаңыз, ол оның ертең мейірімсіз, қатты болуына әкел соғады.
- Агрессивті тәрбиелеу нормаларын қолданбаңыз (соғу, бұрынғы қою және т.б.).
- Үй жануарларына азық көрсетпесін.
- Кішкентай сабап одан да жақсы екенін еске салып, салыстыра бермеңіз.
- Құрдастарының арасында жауыздық сезімін дамытпаңыз.
- Қатты сөздермен баланың ар-намысына тиімеңіз.

Психолог: Г.Абуова

Ата-аналар баламен қарым-қатынас жасаған кезде туындаған қиыншылықтарға кезіге отырып, көбіне бала өсіп-өсетін жағдайда өзін қалай ұстау керектігіне үйренеді, осылайша барлық қиыншылықтар өзінен өзі жоғалады деп ойлайды. Бірақ кейде балаға ықпал ету, оның бойында жақсы қасиеттер тәрбиелеу мүмкіндігінің уақыты өтіп кетіп жатады. Егер де ата-аналар бала туған сәттен бастап оның тәрбиесімен айналыспаса білімді, педагогикалық мәдениеті биік ата-ана балдауға тырыспайтын болса, онда ол өз-өзінің жеке ерекшеліктерін түсініп, ескермейтін болады. Баланың өсею кезінде кездесетін қиындықтармен күресуге күш-жігерлері жетпейді. Дегенмен мектепке дейінгі жастағы балалардың бойында пайда болған эмоционалды реакциялар және мінез-құлдықтық модульдер кейіннен мінез-құлықтың сипаттамасы мен жеке тұлғаның мінездемесіне айналатын сөзсіз. Дана халқымыз «баланы жастың» деп текке айтпаған болар. Ата-аналар әрдайым мынаны есте ұстаулары керек: сүйкімді сәбилерінің мінез-құлқында ұнамсыз болмаса баланың өзіне қасиет әкелетін қасиеттерді: неленуге болатынын кейбір қасиеттерге биологиялық, тұқым қуалаушылық факторлар ықпал етеді, бірақ олардың көпшілігін неленуге болады, яғни оны түзетуге де болады.

Агрессивтік мінез-құлық мектепке дейінгі жастағы балалардың арасында ең көп таралған ауытқушылықтардың бірі. Күнделікті жағдайда балалар арасында әр түрлі қарым-қатынастар орнап жатады: балалар ұрысысады, төбелеседі, достасалаы. Барлық осындай қатынастар балаларды уайымға салады, әр түрлі эмоцияларды бастан өткізеді. Ал біз мәне бермей қалудымыз мүмкін. Олардан қандай сезімде қалғып, қарым-қатынасы қай деңгейде екенін түсінбеуіміз мүмкін. Ал негізінде құрдастарымен орнаған алғашқы қарым-қатынас баланың тұлға ретінде қалыптасуына негіз болатын іргетас болып саналады.

Осындай мектеп жасына дейінгі балалар арасындағы қарым-қатынастың проблемалық түрлерін анықтау және балаға оны жеңіп шығуға көмектесу педагог-психологтың негізгі міндеті.

Агрессия – қоршаған ортадағы адамдарға зиян келтіру, тұрақты жағдайларға кірсі тұратын мінез, адамдарға психологиялық немесе физиологиялық тұрғыдан зиян келтіруші күші. Қатыгез, агрессивті, төбелескөр және сотқар бала-ата-ананың ғани емес, педагогтар мен психологтардың ең бастысы бүкіл қоғамның көкейтесті мәселесі.

Балада агрессивтіктің пайда болуына көптеген факторлар ықпал етеді.

Олардың ішіндегі ең маңыздылары:

Отбасындағы тәрбие стилі

Орталық нерв жүйесінің ауруы

Шамадан тыс бақылау немесе бақылаудың мүлде болмауы

Бала еркіндігіне жол бермеу

Қоналыс белсенділігіне тыйым салу

Агрессияны психологиялық қорғаныс құралы

Көптеген ғылымдар мен тәжірибенің ұстаздардың пірінше, олардың отбасылық ортасы мен тәрбиелену стилі меншудің фактор болып табылады: эмоционалдық қатынастардың сипаты, қызылданған мінез-құлық нормалары, рұқсат етілген шекаралардың кеңдігі, баланың кез келген қалықтарына қатысты ата-аналардың іс-әрекеті. Егерде ата-ана өздерін агрессиялы ұстап (сөзбен, дене жазасы), дене жазасын пайдаланатын болса немесе балада агрессияның пайда болуына кедергі жасамайтын болса, онда бұл қылықтар кетінен таралады және оның мінезін тұрақты сипатына айналдыру шүбәсіз. Сондықтан да агрессиялы баласы бар отбасы отбасылық қарым-қатынастың жағдайы атмосферасын ырыққа мұқият талдау керек.

Агрессиялықты жою үшін келесі кеңестерді ұстау керек:

— Отбасындағы ата-аналар мен бабалардың өзара қарым-қатынасын талдаңыз.

— Отбасылық қарым-қатынасты қалыңда түсіріңіз.

— Балаңыз қандай болса, сондай түрінде көріңіз және оны кез келген кемшіліктерімен кезді жакты көріңіз.

— Баладан бір нәрсені талап еткен кезде, оның жас мөлшерлік және жеке ерекшеліктерін есепте алыңыз.

— Жағдайды алдың ала болмай білуге және баланың қызығушылығын басқа арнаға жіберуге тырысыңыз.

— Оны ересектермен және балалармен қарым-қатынас жасауға үйретіңіз.

— Оз биланыңды түсінуге үйретіңіз.

Агрессияны балалармен түзету жұмысы 4 бағытта жүргізілуі керек:

1) Агрессиялы балаға ызасын көрсетуін ыңғайлы түрде, оны ойын арқылы затқа ауыстыру жолдары

2) Әр түрлі жағдайларда баланы өзін-өзі ұстай білуге үйрету

3) Дау-дамай жағдайында қатынастың мүмкін болатын жағымды дұрыс жолдарын қарастыру

4) Эмпатия. Адамға деген сенімділік қасиеттерін дамыту.

Ойын барысында бала әрекетін бақылау әдісі:

1) Ойынға ену кезеңі

2) Ойын кезеңі

3) Ойыннан шығу кезеңі

Бет алдегі және жалпы әрекеті

Сөйлеу мәнері

Агрессивтіліктің көрінуі

Жаппа агрессия

Баланың өз агрессиясын шығара білуі маңызды. Психологтар оларға мыналарды ұсыны алады:

Ойыншықпен төбелесу

Дененің күш жаттығулары пайдалану

Қағаз жырту

Кімді ұрғысы келсе, соның суретін салу және осы суретпен бір нәрсе жасау

«Айқайларға арналған қаншықтық» пайдалану

Жаһазды үрмелі балғамен ұру.

Психологтар баланың агрессивті мінез-құлқын түзету үшін изотерпия элементтерін пайдалануға кеңес береді: оныммен бірге түрлі әдістермен сурет салу (свусактарымен, алақандарымен, табандарымен); мүсіндер жасау; балаларға жағымды сипаттамасы бар рөлдер (батырлар, серілер, алыптар) беретін спектакль қою.

Агрессивті балалары бар ересектердің, баланың іс-әрекетінің алдындағы қорқыныш сезімін білдіруі, оның агрессивтілік көтермелейтінін ардайым естерінде ұстаулары керек. Сондай-ақ, «Сен біздің кішкентай қаракшымың және сөзқарымсызың» деп ата-анасы айтағын болса, «Солдай ма, балем! Ендеше мен сендерге көрсетемін!» деп ойлайды бала. Және «інің мінез-құлқымен ата-анасының бағалауы мен күткенінің «дұрыстығын» барынша дәлелдеуге тырысады.

Ата-аналардың баласының эмоционалды күйін жақсы көзіне елестету үшін «Ертегі» тестін меңгергендері пайдалы. Ол өздерінің сезімдерін көрсету үшін өте-өте қарапайым тілді пайдаланатын ең балғын жастағы сәбилерге де жарайды.

Тесті өткізу ережесі: ата-ана балаға ертегі айтады, онда бала өзін ұқсастыратын кейіпкер болуы керек. Өр ертегі балаға арналған сұрақпен аяқталады. Бұл тесті өткізу иес қиын емес, себебі балалардың бірлығы ертегі тыңдағанды ұнатады. Алынған нәтижелерді түсіндіру анықұрлым қиындау болады. Тесті өткізу бойынша бірнеше кеңестер:

Біріншіден, бала тест бұл кез келген ойын сияқты, сондықтан да оған ыңғайлы сәт тыңдап алу керек. Мүмкін,әсіресе сіздің отбасыңызда сондай дәстүр қабылданған болса, оның сізден ертегі айтып беруіңізді күткені керек шығар. Екіншіден, елууқытта да оның жауаптарын түсіндірудің қажеті жоқ және «Енді басқа ертегі тыңда» деп айтып, асығуға болмайды. Егер де бала ертегі тыңдап отырып, үрейленіп немесе шымдап тыс ашуланғыштық көрсетіп отырған болса тоқтатамыз және оны келесі жолы айтуда өрекет жасайыз. Егерде бала әңгімені бөліп, әңгіменің күтпеген соның ұсымса, толқыныстың айқын белгілерімен «жылау немесе бозару, тершеңдік, іздаған бет тартуы) дауысын босендетіп, асығып жауап берсе, егерде ол сұраққа жауап беруден бса тартпа-мұның барлығы тестке деген патологиялық әсердің белгілері. Мұндай жағдайда балалар психологияна жүгінудің артықшылығы болмай қоймас.

«Балапан» ертегісі баланың ата-ананың біріне немесе екеуіне де тәуелділік деңгейін анықтауға мүмкіндік береді.

«Ағаштағы ұяда құстар ұйықсып жатыр: әкесі, анасы және кішкентай балапан. Кезеттен күшті жел тұрды, бұта сынды, ұя жерге құлады.барлығы жерге құлады. Әкесі ұшып, бір бұтаға отырды, анасы екіншісіне отырды. Балапанның не істеуі керек?».

Әдеттегі қалыпты жауаптар:

- ол да ұшып барып, бұтаға отырады;
- анасына ұшып барады, себебі ол қорқын қалды;

- әкесіне ұшып барады, себебі әкесі күнті;
 - жерде қалады, себебі ұша алмайды ғой, бірақ көменке шақырады, сосын әкесі мен анасы алып кетеді.
- Әдеттегі патологиялық жауаптар (ата-аналарға агрессиялықты жоюға қарсы дабыл ретінде қызмет етуі керек):
- жерде қалады, себебі ұша алмайды;
 - құлап келе жатқанда, өліп қалады;
 - штықтан немесе суықтан өліп қалады;
 - оны барлығы ұмытып кетеді;
 - оны біреу басып кетеді.

Агрессивті бала – ол бақытсыз, өйткені оны ешкім түсінбейді, аямайды және аламайды. Агрессивті балалармен әрқашан өзара жылы қырым-қатынас түзеу және агрессия түрлерін ойын арқылы шығару керек.

«Сыбызғы» ойыны

Мақсаты: баланың ішкі агрессиясын шығару, беттің бұлшық еттерін, әсіресе ерін маңы еттерін босалдыту арқылы

«Бүгін біз сыбызғы тартуға үйренеміз. Демді ішке тартып, сыбызғыны ернімізге жақындатайық. Ақырындап, ауа еріннен шығатындай етіп, үрлейміз. Қане, тағы қайталайық. Негізін керемет оркестр!»

Бұл жаттығуларды топта кілемде отырып та, тұрғып тұрып та орындауға болады.

«Домалақ» ойыны

Мақсаты: баланы өзін-өзі қалыпқа түсіруге амалдарының бірі, ішкі агрессияны жеңуге шақыру.

Әрі бері не істерін білмей жүрген баланың қолына, ашық түсті тоқыманы ұстатып, домалақтап жинау керектігін таныту керек. Әр ұсынған сайын домалақтың мөлшері ұлғая береді. Ересек адам балаға домалақтың қарапайым емес сияқты екендігін айтады. Жіпті домалақтап жинай бастаса, мейлі жыл бала немесе ер бала болсын тынышталы бастайды. Осындай ойындар бала үшін әдетке айнала бастағанда, бірденге ренжігенде немесе шаршаған сәттерінде, міндетті түрде оның өзі ересектерден «сияқты жіпті» сұрай бастайды.

«Күн райын болжау» ойыны

Мақсаты: Арқаның бұлшық еттерін босалдытып, бір-біріне қамқорлыққа үйрету, достық қырым-қатынасқа тәрбиелеу.

Балалар бірінің соңынан бірі шеңбер жасап тұрады. Ойын жүргізушінің ауа райын болжаған нұсқауларына сөйкес, балалар бір-бірінің арқасына массаж жасайды. Мысалы: Ақтөбеле күн ашық (сұлайды); Астанада күн бұлтты, аздаған жаңбыр жауады (бір саусақпен ақырындап тырсылдатады); Семейде күн бұлтты, ләсер жаууы ықтимал, (бес саусақпен қаттырақ тырсылдатады) Жаттығудан соң не ұнағаны, не ұнамағаны жайлы әңгімелесуге болады.

«Екі қоян» ойыны

Мақсаты: Балаға жариялы ішкі аласын шығаруға, бойында жиналған артық эмоция мен дене қысымын түсіруге, бойындағы қуатты пайдалы нәрсеге

жұмсауға үйрету.

Психолог балаларды жұптарымен бөліп, ертегі оқиды. «Ертемен екі қошқар көпір үстінде кездесіп қалыпты». Ойыншылар екі ағыш ашық етіп, маңдайларын түйістіріп, екі қолдарын алақанға тіреп тұрады. Мақсат орындарынан қозғалмай, бір-біріне қарсылық ету, «ба-ба-ба» деп қойдың дыбысын салу. Қауіпсіздікті сақтау керек.

«Жанжал» ойыны

Мақсаты: саусақ пен төменгі жақ булшық еттерін босансытуға үйрету.

«Сен досыңмен ренжісіп қалдың. Міне-міне жанжал басталады. Қатты тістеніп тұрып, терең дем ал. Тырнақтырыңды алақаныңа батыра, қатты жұдырығыңды түй. Бірнеше секундта деміңді ішіңе тарт.

Ойлаңыз көрші: мүмкін жанжалдусудың қажеті жоқ шығар? Дем шығарып, денеңді босат. Аяққай! Жағымсыздықтың бәрі артта!»

«Құм және сумен» ойын

Мақсаты: балалардың агрессивтілігін құммен және сумен жұмыс жүргізу арқылы тыныштандыру.

Жоғарыда көрсетілген психологиялық ойындар бала бойын тек агрессиядан жеңілдетіп қана қоймай, бала белсенділігі мен қызығушылығын арттырып, табым процестерінің да дамуына мүмкіндік жасайды. Тұлғалық құнды қасиеттерінің де жетілуіне себеп бола алады.

«Beschreibung»
Chemische Analyse von Eisenkupfer
Legierungen. Von Dr. J. J. Scherer.
1874. 100 S. 8°. Leipzig: Verlag von
B. G. Teubner.